

MARGINALII DE INTERPRETARE ȘI PROVOCĂRI ÎN SPAȚIUL LIBERTĂȚII DE EXPRESIE ÎN PRESĂ, DUPĂ ATENTATELE DIN FRANȚA (IANUARIE 2015)

Cleopatra Lorințiu

scriitor, jurnalist, realizator tv.

reprezentant al *Observatoire d'Etudes Geostrategiques de Paris* la București
coordonatoarea Departamentului Francofonie, CCERPA.

www.cleopatra-lorintiu.net

Abstract

The great challenges of the contemporary world, the tragedies and the emotions felt by the whole world, the global confrontation, all these are usually echoed by the press.

Therefore, excessive publicity as well as the lack of it, have their consequences. The Islamic attacks from France (January 2015) demonstrated once again the frailty of the European society towards such challenges and the terrorist danger.

Thus, the issues of the freedom of expression and the specificities of the different contemporary cultures were brought to public debate, a debate that reveals different points of view and contradictory ideas from geopolitical analysts, journalists, politicians and representatives of the civil society.

The principle of secularization that has prevailed in France since 1915 opens the way for a strong manifestation of the contemporary democratic values and for the idea of respecting the specificity of each contemporary culture, including the European culture. Thus we do not run the risk of becoming, as Europeans, victims of positive discrimination.

Marile încercări prin care trece civilizația la timpul prezent, tragediile, momentele mondializate de emoție, confruntarea globală, toate acestea se regăsesc, de obicei, în ecoul din presa momentului. Supramediatizarea își are astăzi consecințele ei, așa cum mai demult lipsa mediatizării crea propriile consecințe. Și unele și altele pot fi nefericite.

Atentatele din Franța din ianuarie 2015 au arătat fragilitatea societății europene în fața fenomenului djihadist contemporan, au pus în dezbateră societății contemporane problematica libertății de exprimare și a specificității diferitelor culturi contemporane, au provocat de la discuții aprige între teoreticieni, analiști politici, presă și oameni de cultură până la măsuri practice de solidarizare, prin afirmarea principiului de laicitate, a valorilor democrațiilor contemporane și al ideii de respectare a specificului fiecărei culturi.

Dincolo de câtă dreptate pot exprima diferitele punct de vedere, constatăm că o sumă de pericole vizează societățile europene.

Cum au fost posibile erorile din organizarea sistemului ? A fost societatea „drepturilor omului”, prea permisivă și a permis falii de securitate ? De la eșecuri de integrare la cele ale familiei și școlii, de la laxismul judiciar la un comunitarism subvenționat, de la un banditism organizat la un antisemitism primar, de la forme de anarhism „anti-flic” la infinita fragmentare a religiei musulmane, de la utilizarea internetului la o violență nihilistă a tinerilor fără repere, de la ideologia compasională a o educație națională paralizată de frică, toate acestea sunt elemente de luat în considerare în societatea franceză de astăzi. Și dacă luăm Franța drept exemplu și bază de discuție, o facem atât datorită faptului că atentatele s-au produs acolo, că solidarizarea internațională s-a produs acolo, că Franța este în miezul Uniunii Europene dar și pentru că ea se situează în problematica cea mai fierbinte a momentului.

Lumea contemporană evoluează între restrângerea flagrantă a dreptului de exprimare, ca dovadă arestarea jurnaliștilor în Turcia și limitarea drepturilor cetățenești pe de o parte și pe de alta, tolerarea de cursă lungă a infiltrării unor ideologii primare, războinice, revanșarde și în același timp primitive în țările cele mai avansate ale societății occidentale.

Între aceste extreme, se caută o cale de mijloc care să asigure libertatea individului într-un spațiu în care dreptul de a se exprima să nu pună în pericol însăși viața.

Un cunoscut analist francez își intitula comentariul său, după atentatele din ianuarie 2015 de la Paris «*Le réveil français ou la fin de la République gentille*», Deșteptarea franceză sau sfârșitul Republicii gentile.

Titlul era implicit o recunoaștere a faptului că, dincolo de subtilitatea și seriozitatea lor, serviciile de informații au fost poate fie credule, fie insuficient de eficace.

Numai o catastrofă ar fi putut să le trezească din *gentilețea* lor, consfințită de multe legi și regulamente specifice țării drepturilor omului.

Nici nu se terminaseră bine înmormântările de la Paris și opinia publică a început să se divizeze. Nu puține au fost glasurile care se întrebau retoric de ce atâta mediatizare în cazul jurnaliștilor și carcaturiștilor uciși la redacția *Charlie Hebdo* sau a ostaticilor din magazinul evreiesc și nu aceeași emoție planetară pentru alte cazuri, mult mai numeroase, mult mai consistente din punct de vedere numeric, precum adevăratul masacru comis în Nigeria aceluiași zile de către mișcarea Boko Haram.

Răspunsul cel puțin parțial vine din analizarea unor indici care ar ține de puterea de simbol pe care anumite evenimente o pot inspira dar și din istoricul libertății de opinie dintr-o țară cum e Franța.

Primul element care ar trebui trecut măcar sumar în revistă este cel legat de caracterul laic al Republicii Franceze.

Societatea franceză a fost vreme de secole întregi teatrul de lupte necruțătoare dintre adepții creștinismului. E, ceea ce se cheamă, «la guerre de religion», războiul religios, mai exact o serie de opt conflicte majore care au devastat Regatul Franței în a doua jumătate a secolului XVI, și care i-a opus pe catolici protestanților, numiți adeseori și hughenoți.

Practic, între persecuțiile începute în 1520 și până la Edictul de la Versailles din 1787 putem vorbi de conflicte care s-au politizat, de clivaje puternice și de un adevărat război civil, distrugător, întins de-a lungul secolelor.

Amestecul bisericii în stat devenise devastator iar proclamarea legii laicității la început de secol XX a reușit să creeze în Franța un climat poate greu de acceptat de biserici, dar în orice caz benefic dezvoltării statale.

Legea separării bisericii de stat a fost adoptată la 9 decembrie 1905 la inițiativa deputatului republican socialist Aristide Briand știeesupranumit ă legea laicității.

Adoptarea ei a fost însă precedată de aproape un secol de dezbateri, adeseori dureroase și urmată de ruperea relațiilor diplomatice cu Vaticanul. De asemenea, în anii 2000 ea a fost completată cu anumite amendamente să zicem recente și legate de evoluțiile situațiilor practice.

În 2003 legea este completată de un articol care se referă la purtarea semnelor religioase ostentative în școli. Și adoptarea acestui articol a suscitat la vremea aceea dezbateri, proteste, puncte de vedere pro și contra exprimate în presă, discuții despre libertatea de expresie proliferate pe tot mapamondul.

Unii au criticat Franța de a fi impus cetățenilor săi un comportament public anume, interzicând în instituțiile de stat, în școli de exemplu, semnele religioase ostentative: voalul islamic ce acoperă creștetul femeilor, kipa evreiască sau o cruce exagerat de mare purtată la vedere.

În condițiile în care nici un creștin nu cară după sine o cruce enormă, iar evreii sunt asimilați în societatea franceză, kippa fiind purtată în general în sinagogă, evident că articolul de lege părea că vizează femeile care purtau niqab. La vremea aceea era vorba de interdicția de purtare a acestui obiect vestimentar în școli, tribunale, spitale publice.

Scandalul voalului islamic a durat ani întregi, s-au comis atentate împotriva acestui articol, adoptarea lui a creat o stare de tensiune crescândă, dezbateri efective cum am mai spus.

Franța își apăra prin acel articol ceea ce presimțea că va deveni... o problemă.

A și devenit o problemă pentru că, pe lângă diversificat, au apărut ramificații din ce în ce mai complicate.

Instalarea unei importante populații de religie musulmană în Franța, fie prin imigrare, dinspre foste colonii, din protectorate sau chiar din țări cu religie musulmană predominantă, pe de o parte și pe de alta, un soi de importare involuntară a conflictului israeliano-palestinian pe sol francez, nemulțumirile populației de cult mozaic legate de gesturi deplasate făcute de extremiști asupra locurilor de cult evreiești, au creat în permanență un teren de dezbateri și discuții pe alocuri tensionat, în societatea franceză.

Pe lângă milioane de emigranți care s-au integrat acesteia, contextul actual a dovedit existența unor comunități de clivaj.

Avantajele sociale oferite de societatea franceză, proclamată mereu ca a respectului drepturilor omului au creat bazele și premisele proliferării unor grupuri de esență extremistă, alimentate fie de către anumiți imami fie de curând aflate sub fascinația malefică a noilor forme de manifestare a organizațiilor teroriste, din când în când rivale: Al Qaida și autointitulatul stat islamic, SI sau Daesch cum îl numesc francezii.

Viitorii teroriști au beneficiat cu alte cuvinte, de ajutoare sociale, de sprijin financiar, de acces chiar la programe sociale și chiar creditări din partea băncilor. Viitorii teroriști erau o parte din ei născuți în Franța, cetățeni francezi, cam fără căpătâi, având probleme în general cu justiția ba

chiar ieșiți din închisori- ineficientele închisori franceze care par a fi mai degrabă pepiniere pentru racolare decât cadre de educare .

Un analist de renume al acestui conflict civilizațional Francois Kersaudy evocă într-o lucrare intitulată « *Franța în fața terorismului* » câteva coordonate care au făcut posibil acest moment de impas.

-laxism judiciar

• demisia parentală, deci abandonarea de către unii părinți a rolului lor educațional

- imigrația necontrolată
- integrarea nereușită, comunitarismul subvenționat
- antirasismul agresiv
- banditismul organizat
- islamofobia

-un antisemitism primar

-un tip de anarhism antipolițienesc

- infinita fragmentare a religiei musulmane

- ura difuzată pe internet

- violența nihilistă a tinerilor fără repere

- educația națională paralizată de teama de a nu fi criticată, arătată cu degetul

- guvernare orbită de ideologia compasională

Iată așadar o plasă de păianjen de situații, cauzalități din cele mai diverse zone, libertatea și responsabilitatea fiind esențiale în înțelegerea situațiilor :

-Libertatea unei societăți de a trăi conform propriilor ei obiceiuri, cutume , norme , potrivit dorinței de liberă exprimare în care nu există nici un fel de opreliște și în care blasfemia nu mai este un păcat prin lege .

-Libertatea unei ideologii cu nuanțe de extremism și care se pretinde religie cu toate că înșiși reprezentanții religioși cei mai înalți refuză să-i trateze pe asasini drept religioși, de a replica cu armele ignorând faptul că societățile europene și occidentale dar nu numai , și multe alte țări din lumea largă găsesc ca termen de rezolvare dezbaterea publică sau instanța judecătorească.

Deci avem de a face cu două « *idei de libertate* » complet diferite :

Libertatea de exprimare din presă, literatură, artă, televiziune, comunicare reglementată prin deontologie , de Consiliul Național al Audiovizualului și uneori chiar de justiție.

Libertatea de exprimare înțeleasă ca anarhie, ca terorism, ca drept barbar de a ucide pentru a-ți face singur dreptate.

Teoria lui Huntington a fost multă vreme acuzată și relativizată.

S-ar părea că în aceste momente ar trebui să o revizităm.

Samuel Huntington, director al Institutului de studii strategice Harvard publica în anii 90 «*Șocul civilizațiilor*», inițial un pamflet dirijat împotriva unui teoretician rival din Departamentul de Stat american, Francis Fukuyama. El enumera atunci opt culturi diferite :occidentală, confuciană, japoneză, islamică, hindus, slavă, ortodoxă, latino americană și africană. Fiecare dintre acestea incarna sisteme de valori în general simbolizate printr-o religie , el spunea de altfel că aceasta este « fără îndoială forța centrală care motivează și mobilizează popoarele .»

Teoria lui Huntington a fost criticată cu pasiune, minimalizată și acuzată.

Totuși, la anul de grație 2015 constatăm că suportul pe care își bazează factorii destructivi din acest stat autoproclamat acțiunile, este chiar invocarea religiei!

Motivul pentru care teoria lui era mai ales criticată și respinsă cu atâta vehemență este acela că, șocul promis dintre lumi ar fi îngăduit compexului militar industrial american să se pregătească de război.Principala linie de fractură ar fi fost între Occident și restul , căci «*Occidentul valorizează individualismul, liberalismul, Constituția, drepturile omului, egalitatea, libertatea, puterea legii, a democrației . Din acest motiv Vestul trebuie să se pregătească militar pentru înfruntarea civilizațiilor rivale, mai cu seamă cele primejdioase, și care dacă s-ar uni ar amenința și diviza umanitatea.Lumea nu e una singură. Civilizațiile unesc și divizează umanitatea. Sânge și credință: iată cu ce se identifică oamenii, pentru asta ei luptă și mor.*» Veți spune că aceasta a fost teoria găsită vinovată pentru intervenții militare în arealul geografic ocupat de popoare cu credință musulmană.De când Huntington a enunțat-o s-au întâmplat multe: confruntările din Irak, atacul din 11 septembrie, acțiunile Al Qaeda și autoproclamarea statului islamic, SI,o aberație care se sprijină pe realități economice clare: devalizarea unor bănci precum cea din Mosulul irakian, ocuparea unor câmpuri petroliere importante și contrabanda majoră, adeseori la nivel de stat.

„*Le monde diplomatique*” cunoscutul jurnal de analiză internațională, enunță în cuvinte simple ce s-a petrecut la Paris: *Urmare a atentatelor care au făcut 20 de morți la Paris, mai bine de 4 milioane de oameni au demonstrat cu seninătate în străzile Franței în numele libertății de exprimare. După groaza și emoția resimțite, vine dorința de a înțelege. Aceste evenimente inedite, atacul terorist și demonstrația enormă care i-a urmat, aceste evenimente subliniază că este urgent să desfacem ițele*

conflictelor regionale care au urmat fenomenelor numite „primăverile arabe” și care au inflamat o bună parte din Africa.

Mobilizarea cetățenească împotriva violenței nu poate fi fecundă dacă ignorăm teritoriul, social, înainte de toate care o hrănește. Radicalizarea tinerilor djihadisti este aliementată, ațâțată, de intervențiile străine din Orientul Apropiat. Această radicalizare se petrece într-o Europă care se deprtează de spritul luminilor lăsând să prospere prejudecăți și discriminări, în primul rând împotriva celor mai săraci.

De ce am selectat aceste fraze din tonele de lucruri care s-au scris? Pentru că ele pun accentul pe câteva elemente, într-un mod sincretic: analiștii caută cauza acestei radicalizări, dincolo de emoționalitate. Ei sugerează pe undeva că islamul, apărarea unor precepte din Coran, este cumva un pretext pentru manifestarea frustrărilor enorme ale unor populații întregi, scăpate, parte din ele din chingile unor dictaturi și care sunt în căutare de scop. Scopul de dinainte era supraviețuirea, în mare parte, și ura dirijată împotriva dictatorilor. Odată dictatorii goniți sau uciși, aceste populații sunt în căutare de sens, mai cu seamă pe fondul unui nivel de educație scăzut și în condițiile asaltului pe care îl dau mereu adeptii Islamismului radical, djihadistii originari cum am spune, cei pentru care valorile sunt diferite de ale noastre.

Veți spune că autorii multor atentate sunt născuți în Franța, că o bună parte din cei care pleacă spre teritoriul ocupat în Siria de ISI au pașapoarte franceze sau belgiene sau englezești. Este dovada faptului că acest tip de cangrenă ideatică (puterea armei împotriva libertății de exprimare, forța armei împotriva rațiunii sau a valorilor și fundamentelor unor societăți democratice) odată implantată în aceste societăți, profiferează, hrănită fiind de frustrare, de neputință, de lipsa educației în mare parte și de capacitatea de a se lăsa purtat i. Somnul rațiunii naște monștri. Reacția unor celule teroriste cum au fost cele care s-au manifestat în ianuarie 2015 la Paris, cum au fost cele ale căror atentate au fost dejucate în Franța, Marea Britanie, SUA, Canada, Danemarca, Suedia, Italia, Spania, Norvegia, Austria și după câte știm astăzi, Ungaria, Polonia, Bulgaria și România prezintă o specificitate: obiectul, uneori aș îndrăzni să spun pretextul, este lezarea unor simboluri religioase.

Evident, se intră pe același teritoriu riscant, spinos al religiilor.

Nu e nou subiectul, marele scriitor Salman Rushdie este urmărit de ani buni de zile de o fatwa emisă, el este practic condamnat la moarte așa cum în anii comunismului unele persoane care defectau, care părăseau țărișoarele noastre comuniste erau condamnate la moarte în contumacie.

Reamintim că „Versetele satanice” , al patrulea roman al romancierului de origine indiană a fost publicat în 1988 și a luat Whitbread Award. La 14 februarie 1989, ayatollahul Khomeini este cel care a publicat acea fatwa a morții contra scriitorului, obligându-l implicit să intre în clandestinitate.

Sper ca alăturarea exemplurilor să slujească exemplului meu.

Dacă să zicem celula terorista care l-ar fi urmărit vreme de douăzeci de ani ar fi reușit în acțiune, dacă scriitorul n-ar fi fost atât de bine păzit de Scotland Yard , nu am fi avut azi în raftul de bibliotecă multe cărți de mare valoare cum este de exemplu această carte recentă , tulburătoare „Patrii imaginare”.

Nu mai vorbim de celalte sute, mii, zeci de mii de situații în care persoane sunt molestate sau ucise din cauză că au încălcat un text scris cu peste 1300 de ani în urmă.

Arta plastică, literatura, jurnalismul, sunt vizate. Dar când vine vorba de patrimoniu cultural al umanității ? Iată că în Italia , la Bologna mai exact , extremiștii au amenințat în repetate rânduri că vor arunca în aer *Catedrala San Pietronio* care conține o frescă veche de șase secole inspirată din lucrarea *Infernul* de Dante ce înfățișează un personaj ... nereprezentabil azi, torturat de diavolii Infernului. Veți remarca poate faptul că m-am autocenzurat , că nu am mai pomenit nume, că am făcut deja un pas înapoi ?

Câți pași de acest gen vor fi făcuți prin autocenzură și cât de aproape suntem să ne reîntoarcem la mentalitatea Evului Mediu ? Evul Mediu, Inchiziția, legile totale în care există delictul de opinie, în care interpretarea religiilor duce nu la confraternizare și schimb de cunoaștere ci la război, la pusul mâinii pe armă și la lichidarea celui alt fiindcă nu are aceeași opinie cu tine.

N-aș vrea să mă pierd în exemple, mai zilele trecute la Copenhaga într-o dezbateră cam cum este și cea noastră, din nou armele au demonstrat că secole de cultură și civilizație pot fi anihilate de barbarie. Analistii se întrec în decorticarea fenomenului, caută vinovății, caută explicații. Un val de islamofobie e pe cale să se formeze, aruncând în aer secole de bună înțelegere sau de conviețuire pașnică. Ceea ce până mai ieri se dovedea a fi bogăția unor culturi care se revitalizau exact din multiculturalitate, astăzi rămâne suspendat, formațiunile extremiste se vor alimenta din aceste evenimente nefericite.

S-ar putea spune că cel mai mare rău posibil îl face această așa zisă doctrină djihadistă Islamului însuși, perceperea lui la nivel mondial , vieții co religionarilor lor.

Acțiunea autodestructivă antrenează cu sine mulți inocenți, mulți nevinovați. Pioni într-un război pe care nici chiar ei nu-l pricep.

Tot în linia de explicitare a subtilității libertăților de exprimare trebuie să nu neglijăm teoria conform căreia atentatele sunt un răspuns la islamofobia care se dezvoltă. Constatarea ar fi că e doar un adevăr parțial. Atentatele sunt importarea în Franța a unei derive patologice din marginea Islamului, care a prosperat în acești ultimi 40 de ani mai cu seamă pe terenul fertil al zonelor de lipsă a statului de drept, a laxismului judiciar și tuturor cauzelor enumerate mai înainte. S-ar spune că autorii acestor atentate nici nu își dau seama cât rău pot face percepției proprii lor religii. Azi asistăm la o împedare împărțire : pe de o parte adepții islamului , majoritarii care afirmă că islamul este o religie a păcii dar nu pot să nege că islamul este în același timp profund politic. Pe de altă parte o minoritate care se barbarizează pe zi ce trece, mizând mai cu seamă pe reacții instinctuale și pe ștergerea creierelor , care reprezintă un teren fertil pentru așa ceva: cei nepregătiți, dezorientați, sau cu înclinații din zone umbroase neuropsihice.

Analiștii au conchis că unul din meritele primului ministru francez Manuel Valls este acela de a fi avut curajul să desemneze deschis drept vinovat „ djihadismul și islamismul radical”. Reușind astfel să depășească un fel de reticență, de pudibonderie mai cu seamă a partidelor de stânga care evită să spună lucrurilor pe nume. Evident din teama de a nu leza, de a nu fi înțeleș greșit sau de a jigni o populație enormă, se spune că în jur de o cincime din populația Franței care are rădăcinile în alte părți de lume.

Că islamul ar fi o religie a păcii, ei bine asta depinde în întregime de felul în care cel ce se apropie de cartea sfântă își alege versetele din Coran la care se raportează, cele pacifiste sau cele războinice, cele de la Mecca sau cele de la Medina, cele care spun „, nici o constrângere în privința religiei” sau dimpotrivă”ucide-i pe necredincioși unde îi întâlnești”. Acei extremiști care se raportează la cele 114 surate din Coran așa zis războinice, sunt capabili să întreprindă acte de maximă violență împotriva evreilor, a creștinilor, a necredincioșilor și ipocriților și mai ales împotriva tuturor curentelor din Islam care nu coincid cu exactitate cu propria lor interpretare.

Căci în definitiv despre asta este vorba: impunerea propriei viziuni luând-o pe aceasta drept punct de referință. Există o frază citată copios, considerată de toată lumea ca aparținându-i lui Voltaire. Ea este :« *Je ne suis pas d'accord avec ce que vous dites, mais je me battrais jusqu'à la mort pour que vous ayez le droit de le dire* » adică” Nu sunt de acord cu ce spuneți dar o să mă bat până la moarte ca să aveți dreptul de a o spune.” Fraza a fost copios citată, pusă în gura lui Voltaire și se bazează pe o scrisoare care

datează din 6 februarie 1770. De fapt Voltaire se adresa abatelui Le Riche , dar în următorii termeni :

« *Monsieur l'abbé, je déteste ce que vous écrivez, mais je donnerai ma vie pour que vous puissiez continuer à écrire.* » Până la urmă, după umila mea părere sensul este același.

Cum s-a petrecut răspândirea acestei spuneri apocrife ? Englezoaica Evelyn Beatrice Hall , în cartea ei „The Friends of Voltaire”, publicată în 1906 sub le pseudonimul de S. G. Tallentyre, a utilizat o formulă celebră pentru a rezuma gândirea voltaireană « I disapprove of what you say, but I will defend to the death your right to say it », așadar autoarea rezuma cu propriile ei cuvinte ceea ce ea considera esența spiritului lui Voltaire.

De altfel ea a confirmat faptul că era propria ei interpretare rezumativă și că nu ar fi trebuit să pună ghilimele fiindcă nu era un citat . Indiferent de povestea aceasta ce ține de anecdotică, principiul rămâne și devine un fel de chintesență a dezbaterii despre libertatea de expresie.

Civilizația contemporană, cea care s-a tras din epoca luminilor are nevoie de toleranță. Dreptul de a avea opinii diferite presupune înfruntarea lor pe același teren: al ideilor. Nu pe cel al armelor și al răzbunării barbare.